

РОЗДІЛ 3

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДИСЦИПЛІН КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЦИКЛУ

І. А. Дришлюк
к.ю.н., доц.

ТЕОРІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Актуальність дослідження теорії кримінальної відповідальності держави в міжнародному праві обумовлена сучасними викликами міжнародного правопорядку, коли традиційні механізми відповідальності держав виявляються недостатньо ефективними для протидії найсерйознішим порушенням міжнародного права. Повномасштабна агресія проти України, масові порушення прав людини та воєнні злочини загострили дискусію щодо необхідності запровадження більш жорстких форм відповідальності держав-порушниць, включаючи можливість їх кримінального переслідування. Теоретичне осмислення концепції кримінальної відповідальності держави набуває особливого значення в контексті розробки нових міжнародно-правових механізмів притягнення до відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини та пошуку ефективних засобів превенції подібних діянь у майбутньому.

Концепція міжнародно-правової відповідальності держави є фундаментальним інститутом міжнародного права, що визначає правовідносини, які виникають внаслідок порушення державою своїх міжнародно-правових зобов'язань. Ця концепція має публічно-правовий характер і передбачає, що відповідальність настає незалежно від наявності матеріальної шкоди та навіть за відсутності вини (об'єктивна відповідальність) [1, с. 38].

Відповідальність держави може реалізовуватися у матеріальній (репарації, реституції, компенсації) та нематеріальній формах (сатисфакції, запевнення про неповторення), а також через

припинення протиправної поведінки та відновлення порушеного права. Особливістю цієї концепції є відсутність централізованого механізму примусу в міжнародному праві, що зумовлює добровільність виконання зобов'язань державами. При цьому держава-порушниця не може посилатися на своє внутрішнє право для виправдання порушення міжнародних зобов'язань. У випадку серйозних порушень міжнародного права можливе застосування колективних контрзаходів міжнародним співтовариством.

Поняття «міжнародний злочин» та «злочин за міжнародним правом» мають суттєві відмінності у їх правовій природі та суб'єктному складі. Міжнародний злочин – це протиправне діяння держави, що порушує основоположні норми міжнародного права (*jus cogens*) та зачіпає інтереси всього міжнародного співтовариства, за яке настає міжнародно-правова відповідальність держави (наприклад, агресія, геноцид як діяння держави). Натомість, злочин за міжнародним правом – це протиправне діяння фізичної особи, що порушує норми міжнародного кримінального права та тягне за собою індивідуальну кримінальну відповідальність (наприклад, воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид як діяння індивіда), при цьому такі діяння можуть вчинятися як від імені держави, так і поза зв'язком з державною політикою [2].

Ідея кримінальної відповідальності держави є інноваційною та провокативною, адже зазвичай кримінальні санкції спрямовані на фізичних або юридичних осіб. Однак уявімо, що держава також може нести відповідальність за шкоду, яку вона заподіяла своїми діями або бездіяльністю: наприклад, за порушення прав людини, екоцид чи втручання в суверенітет інших країн. Це б не обмежувалось лише дипломатичними осудами чи економічними санкціями, а передбачало б реальні наслідки, як-то реституцію, компенсацію або інші примусові заходи, котрі запроваджувалися б міжнародним співтовариством чи наддержавними інституціями.

Сучасні тенденції розвитку міжнародного права відображають глобальні виклики й трансформації, що охоплюють міжнародну спільноту. По-перше, акцент дедалі більше зміщується на захист прав людини та гуманітарне право, що відображає підвищену увагу до прав людини й гуманного поводження навіть у збройних конфліктах. По-друге, активно розвивається екологічне міжнародне

право. По-третє, на перший план виходять питання кібербезпеки та цифрових прав.

Так, на сьогодні існують альтернативні підходи до відповідальності держав, що виходять за рамки традиційних міжнародно-правових санкцій. Один із них – концепція «відповідальності за захист» (Responsibility to Protect, R2P), яка зобов'язує державу захищати населення від геноциду, етнічних чисток та інших масових порушень прав людини. У разі неспроможності держави виконувати цей обов'язок, міжнародна спільнота отримує право втрутитися, щоб захистити людей. Інший підхід – залучення держав до міжнародного арбітражу або судів (наприклад, Міжнародного суду ООН), де можуть застосовуватись компенсаторні механізми для відшкодування шкоди, завданої іншій державі чи населенню. Також все більше визнається концепція ресторативної відповідальності, яка передбачає, що держава має не лише сплачувати компенсацію, але й вживати заходів для відновлення справедливості та реабілітації постраждалих, що включає публічні вибачення, меморіалізацію та освітні ініціативи.

Таким чином, сучасні підходи до відповідальності держав демонструють відхід від виключно каральних заходів до більш комплексного розуміння відновлення справедливості та запобігання новим порушенням. Традиційні санкції доповнюються концепціями, зокрема, «відповідальності за захист» і ресторативної відповідальності, що зосереджуються на захисті прав людини та реабілітації постраждалих. Це свідчить про те, що міжнародне право, поступово еволюціонуючи, шукає більш ефективні механізми для забезпечення стабільності та справедливості у міждержавних відносинах, зберігаючи баланс між суверенітетом держав і потребами глобальної безпеки та правопорядку.

Список використаної літератури

1. Я. Жуковська. Сучасна концепція міжнародно-правової відповідальності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 3 (19). С. 36–40.
2. Міжнародні злочини : Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. URL: <https://esu.com.ua/article-65159> (дата звернення: 15.11.2024).